

1. kongres českých polonistických studií – Hradec Králové 2.-3. 10. 2019
„Česko-polské pohraničí“

ZÁPAD NEBO VÝCHOD?

**PROMĚNY POSTAVENÍ ČESKA A POLSKA V KONTEXTU
ZÁPADO-VÝCHODNÍ DUALITY EVROPSKÉHO PROSTORU**

RNDr. et PhDr. Aleš Nováček, Ph.D.

Katedra geografie, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích

ÚVOD

- ❑ **ČZ i PL** lze vnímat jako součást meziprostoru, kde docházelo k **prolínání civilizačních vlivů Z a V**
- ❑ **Hranice mezi Z a V** měnila v minulosti průběh → části STE měly střídavě svým charakterem a rozvinutostí blíže k Z x V
- ❑ *Jak to bylo v tomto kontextu s ČZ a PL? Patřily vždy do stejného subregionu nebo každý jinam?*

???

DUALITA EVROPY:

- ❑ *Dějinné rozdělení na dva subregiony (prve S x J, od středověku Z x V); lze sledovat na základě rozdílů různých aspektů a protikladech*
- ❑ **Dominantní charakter rozdělení Z a V:**
 - středověk a raný novověk: **kulturní** (Z a V kult./nábož. okruhy)
 - 17./18. stol. – pol. 20. stol.: **soc.-ek.** (vyspělejší Z x zaost. V)
 - většina 2. pol. 20. stol.: **politický** (Z x V blok)
 - současnost opět: **soc.-ek.** rozdíly (vyspělejší Z x zaost. V)

METODIKA *(vymezení hranice mezi Z a V)*

FAKTORY A UKAZATELE DUALITY – VÝBĚR

A – kulturní:

- kulturní okruhy (přev. vliv)
- náboženství (ritus)
- rozdílnost v kulturní úrovni
- míra orientalizace (=V)
- model tradiční rodiny

C – politické:

- stupeň organizace společnosti
- politický status ve vztahu k...
- zahr. vztahy a orientace na...
- polit. (hosp.) integr. uskupení
- státní zřízení /polit. režim
- míra svobody a demokracie, postavení jedince
- zasažení výboji neevr. etnik
- ideologie a pol.-ek. charakter státu

B – ekonomicko-sociální:

- ekon. úroveň (vyspělý x zaost.) a post. v systému jádro-periferie
- hustota zalidnění
- míra urbanizace
- struktura EAO (podíl I., II., III.)
- HDP na obyv.
- rozšíření středov. měst, univerzit, knihtisku (=Z)
- výr. a spol. vztahy (úroveň a typ feudalismu, post. rolníka)
- úroveň industrializace
- míra gramot., věk dožití (resp. HDI)
- automobilizace

D – etnické:

- zastoupení etnik (dělení záp. x vých.) v území

=> Vymezení pomyslné hranice mezi (spíše) Z a (spíše) V a její dobové proměny ve vztahu k ČZ a PL

(mapy z Nováček 2012)

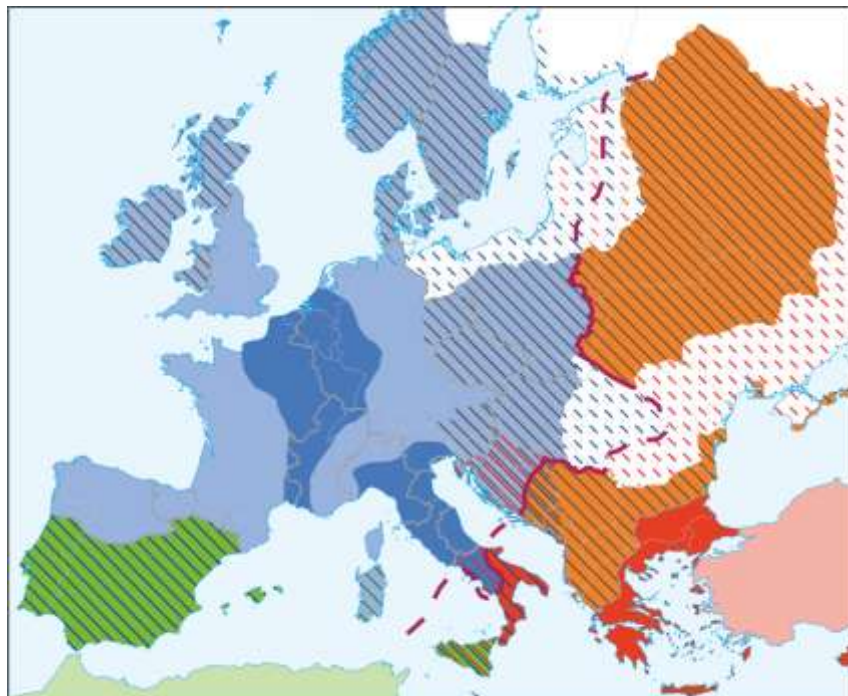
RANÝ STŘEDOVĚK

- zač. dominance **Z – V duality** (Z a V kulturní/nábož. okruh)
- území STE postupně včleňováno do evr. civilizace
- STE až na výjimky součástí Z, ale výrazně za ním zaostává
 - hl. příčina: expanze záp. křesťanství sem
- **ČZ** i **PL** se stávají shodně součástí **Z**

Obr. 3 – Okolo r. 800

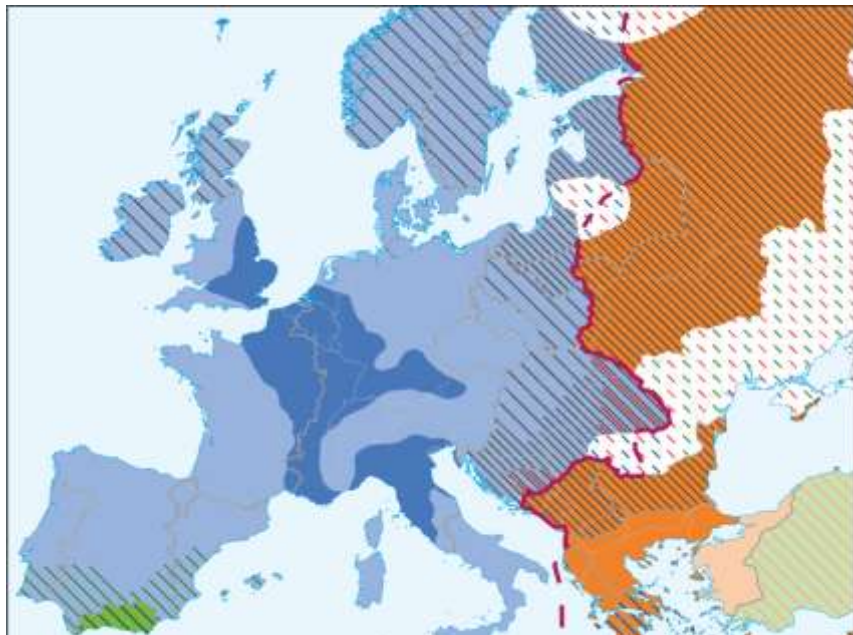
Obr. 4 – Okolo r. 1000/v 11. stol.

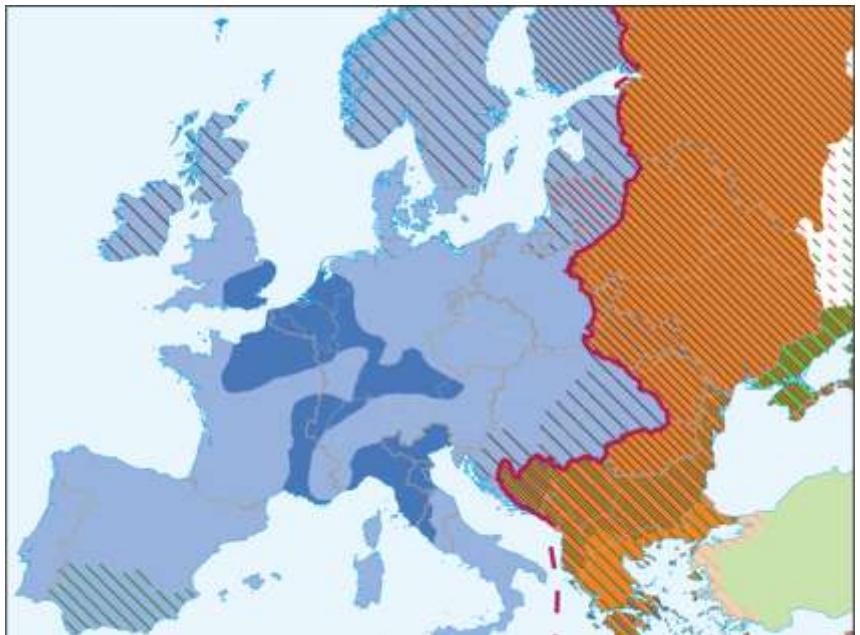
VRCHOLNÝ A POZDNÍ STŘEDOVĚK

- dominance **Z – V duality** (vyspělejší Z x zaostávající V kulturní okruh)
= shoda kulturní a ek.-soc. duality! => stabilizované hranice Z – V
- území STE relativně integrováno a jen malé vnitřními rozdíly
- STE až na výjimky součástí Z a blíží se k němu vyspělostí i charakt.
 - hl. příčiny: něm.+měst. kolonizace, mor málo, vazby na Z; oslab. V
- **ČZ** i vlastní **PL** součástí **Z** (x Litva a Halič spíše V)

Obr. 5 – Okolo r. 1300

Obr. 6 – Okolo r. 1500

RANÝ NOVOVĚK (16.–18. stol.)

- vyspělý Z x zaost. V; defin. více na ek.-soc. než kult. bázi
- **růst rozdílů ve STE** => rozdělena mezi Z a V + posun hr. duality na Z
 - hl. příčiny: 30-l. aj. války, expanze Ruska a Tur. (orientalizace), formování svět. systému => agrarizace STVE (2. nevolnictví...)
 - růst zaostalosti STVE za ZE (zám. objevy, protokapital.)
- **ČZ** zůstává **Z** (též Slezsko a Pomoř.) x **PL** blíže zaost. **V** (orientace na V, války, úpadek)

Obr. 7 – Okolo r. 1600

Obr. 8 – Polovina 18. stol.

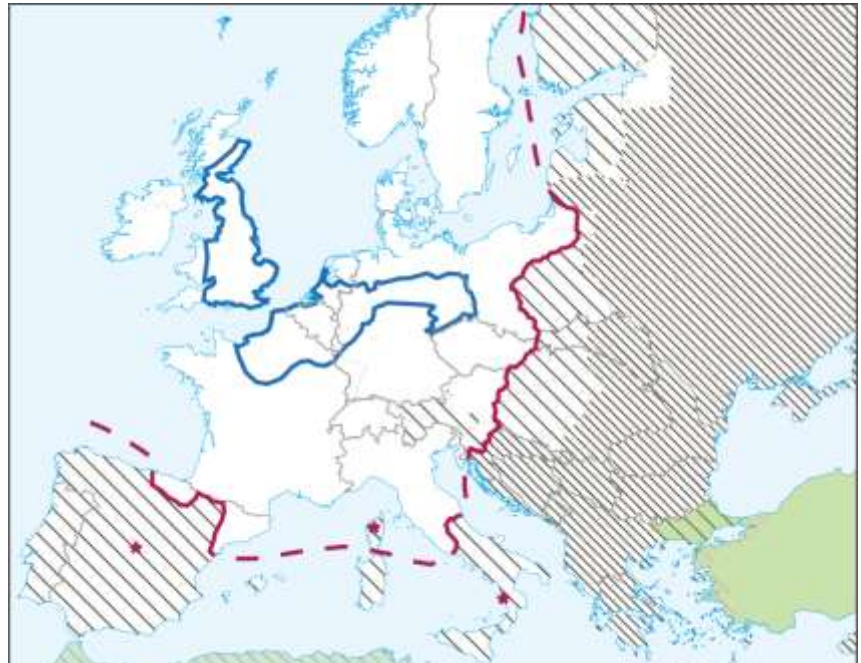
19. STOLETÍ

- vyspělý industr. Z x zaostávající agrární V = ostře na ek.-soc. bázi
- další nárůst ek.-soc. rozdílů mezi Z a V i uvnitř STE
- stabilizace hranice duality ostře rozdělující STE mezi Z a V
 - hl. příčiny: prům. aj. rev., jejich difúze, desintegr. mezi Něm. a Rus.
- rozdíl ve vyspělosti **ČZ + prus. PL (=Z)** x rus.+rak. **PL (=V)** se zvyšuje

Obr. 9 – 1815/1820

Obr. 11 – 1910/1914

20. STOLETÍ

- přechodná proměna z „vyspělý Z x agrární V“ na „**Z x V blok**“ = velmi ostře na politické bázi, resp i ek.-soc. bázi (kap./dem. vs. soc./total.)
- desintegrace/bipol. Evropy + expanze V do STE=>posun duality na Z
 - hl. příčiny: VŘSR/SSSR, výsledky WWII, vznik polit. a ek. integrací
- **ČZ i PL** od pol. 20. stol. **společně V** (=> postupná konvergence)

Obr. 12 – Okolo r. 1930

Obr. 13 – 1970/1980 (1945-89)

SOUČASNOST

- vyspělý Z x zaost. V = návrat def. duality před WWII (hl. ek.-soc. báze)
- rozostření hr. duality a její posun na V => přechodový charakter STVE
- STE opět integrována a spíše součástí Z
 - hl. příčiny: pád vých. bloku a rozpad SSSR, transformace +ekon. růst +zezápadnění STVE; expanze Z na uvolněný V (EU a NATO)
- **ČZ i PK** opět k Z (pokračující konvergence)

Obr. 13 – 1970/1980 (1945-89)

Obr. 13 – Současnost

ZÁVĚRY: ČESKO vs. POLSKO

- **Histor. odlišnosti** v charakteru společnosti, kultury, stupně ekon. rozvoje, vzdálenosti/intenzity vazeb k Z...
- **Problém „pohyblivosti“** a vyšší vnitřní diferencovanosti Polska

Tab. 1 – Proměna postavení území ČZ a částí PL mezi Z a V

	Čechy a Morava	Slezsko +Pomoř.	Ostatní dn. PL	„Kresy“ aj.vých.
středověk a zač. novověku (kult.)	Z	Z	Z	V
17.-pol. 20. stol. (soc.-ek.)	Z	Z	V	V
pol. 20. stol. – kon. 20. stol. (polit.)	V	V	V	V
současnost (soc.-ek./polit.)	Z	Z	Z	V

=> Dnešní česko-polská hranice nebyla nikdy hranicí mezi Z a V!

(ta kopírovala dn. vých. hr. PL, resp. 17.- pol. 20. stol. šla uvnitř PL a od pol. od konce 20. stol. 1945-89 mezi ČSR a Rak/NSR)

ZÁVĚRY: ČESKO vs. POLSKO

□ Nejnižší zaostávání za rozvinutým Z:

- **ČZ:** 2. pol. 14. stol. (za Karla IV.), 16. stol., kon. 19./1. pol. 20.stol.
- **Polsko:** 2. pol. 14. stol. (za Kazimíra III.), 16. stol. a v současnosti

- ## □ Vzáj. rozdíly ČZ x PL (dn. úz. bez Slezska a Pomoř.):
- nejvyšší v 2. pol. 19. stol. a 1. pol. 20. stol. x nejnižší asi dnes!

Děkuji za pozornost

LITERATURA

- BLÁHA, J. D., NOVÁČEK, A. (2016): How Central Europe is perceived and delimited. Mitteilungen der Österreichischen Geographischen Gesellschaft, 158, 193–214.
- DAVIES, N. (2007): Europa między wschodem a zachodem. Znak, Krakow.
- JORDAN, P. (2005), Großgliederung Europas nach kulturräumlichen Kriterien. Europa Regional, 13(4), 162–173.
- **NOVÁČEK, A. (2012): Dualita Evropy: historickogeografická analýza. Nakladatelství ČGS, Praha.**
- **NOVÁČEK, A. (2013): Polsko mezi Východem a Západem. Geografické rozhledy, 22(5), 5–6.**
- NOVÁČEK, A. (2014): Historical-geographical determinants of the west-east territorial disparities in the Central European countries. Europa XXI, 26, 5–23.
- **NOVÁČEK, A. (2018): Střední Evropa a území Československa mezi Západem a Východem. Geografické rozhledy, 28(1), s. 1-7.**
- WANDYDZ, P. S. (2004): Střední Evropa v dějinách od středověku do současnosti. Academia, Praha.

Příspěvek byl zpracován v rámci grantového projektu excellence GA ČR č. P410/12/G113 „Výzkumné centrum historické geografie“.